

telkens wordt geschetst. Daardoor konden de thema's mooi uitgediept worden, maar werd het algemeen chronologisch verloop en vooral de interacties tussen de thema's minder belicht. Ook de geschiedenis van de Liga-Nederland, die zeker niet dezelfde ideologische evolutie als Liga-België heeft gekend, verwatert daardoor.

Maar zoals elk goed onderzoek levert ook dit boek een reeks van nieuwe onderzoeksvragen. Het zou boeiend zijn na te gaan in welke mate vooral Liga-België een leerschool was voor tal van kaderleden in de socialistische beweging, en hoe deze doorwerkte na de Tweede Wereldoorlog. Meerdere Liga-leiders werden immers opgenomen in het socialistische-establishment.

Een index, toch een praktisch instrument, ontbreekt en de vermelding van de noten per hoofdstuk is ronduit vervelend.

In elk geval vult dit leesbaar en goed gedocumenteerd boek een belangrijke lacune aan in de historiografie die veel aandacht heeft besteed aan de rechtse beweging maar minder aan het linkse militantisme in de jaren 1930. En dit is minstens even intrigerend.

Raphaël Van Lerberge

HERMAN VAN RENS, ANNELIES WILMS
Tussenstation Cosel. Joodse mannen uit West-Europa naar dwangarbeiderskampen in Silezië, 1942-1945.

Hilversum, Verloren, 2020, 352 p.

Met "Tussenstation Cosel" brengen Herman van Rens en Annelies Wilms een erg onbekend gebleven aspect van de deportatie van Joodse mannen uit België, Frankrijk en Nederland onder de aandacht. Dit is het eerste wetenschappelijke werk dat aan dat onderwerp gewijd wordt. In het gehele beeld van de Holocaust is de selectie van Joodse mannen uit deze drie landen in het station Cosel, gelegen op 80 kilometer ten westen van Auschwitz, misschien niet numeriek groot – het gaat over ongeveer 9.600 mannen en jongens, het merendeel tussen de 15 en 50 jaar oud –, maar voor de landen van herkomst gaat het over ruim 3%,

ruim 4% en bijna 7% van de slachtoffers uit respectievelijk Nederland, België en Frankrijk.

Van Rens en Wilms verrichtten grondig onderzoek in primaire bronnen op diverse locaties, secundaire literatuur, mémoires en getuigenissen van overlevenden. Meer nazi of andere officiële bronnen of meer getuigen uit België of Frankrijk had nog gekund, maar het is best een lijvig bronnencorpus. Het onderzoek ter plaatse resulteerde bovendien in veel foto's die het geheel niet alleen illustreren, maar ook verder documenteren, aangevuld met handige geografische kaarten. Samen doorgonden ze de complexe geschiedenis van de vele werkcampen en relocaties van de er tewerkgestelde dwangarbeiders. Ze beschrijven trajecten, plaatsen, omstandigheden, geven een stevig gedocumenteerd overzicht van namen, data, cijfers en locaties. Deze methodologie leidde tot een heus naslagwerk, dat niet alleen de onderzoeksvraag naar de basisinformatie over het lot van de in Cosel uit de trein gehaalde mannen beantwoordt, maar tevens als referentie zal gebruikt worden voor verder onderzoek. Een page turner of vlotte literatuur is het boek door de vele namen en feiten niet geworden. De vele details brengen daarentegen wel dingen aan het licht die blijven hangen, denken we bijvoorbeeld aan de passage waarin beschreven wordt hoe de gevangenen het Hatikwa zongen in het kamp, of de Nederlandse Joden 'Piet Hein, zijn naam is klein' aanhieven of op Koningsdag op 31 augustus 1943 het Wilhelmus zongen in het kamp van Ottmuth. De auteurs putten dankbaar uit de getuigenissen (mémoires/interviews) van overlevenden. Zo lees je hoe een Franse Jood Descartes omvormde tot "J'ai pain, donc je suis". Of dat de broer van Mordechai Anielewicz, één van de leiders van de opstand van het getto van Warschau, ook in het kamp Blechhammer terecht kwam. Maar ook hoe datzelfde kamp tussen 7 juli en 26 december 1944 tot 16 keer gebombardeerd werd door de Amerikanen en de Britten, in de hoop zo de bedrijven uit te schakelen.

Andere details ontsnappen hen dan weer en om die correct te hebben was een leescomité zinnig geweest. Onderzoekers over de Belgische casus

zouden bijvoorbeeld aangevuld hebben dat de OT-arbeiders die uit België naar Noord-Frankrijk gedeporteerd werden niet alleen ingezet werden aan de Atlantische kust, maar ook in de Franse Ardennen, in Les Mazures, dat niet alle Joden uit België Belgische Joden waren (minder dan tien percent van de Joodse bevolking in België had de Belgische nationaliteit), of dat de transporten uit Mechelen grotendeels verliepen met tweedeklaswagons in plaats van vierdeklaswagons. De werken van Klarsfeld over Frankrijk en België hadden eveneens kunnen bijdragen, bijvoorbeeld in verband met zijn statistische aanpak. Dat van Rens en Wilms wel de brede analyse wel weten te synthetiseren en op een niveau boven het louter aandragen van feiten brengen bewijzen ze in hun besluit. Ze maken er de analyse van de Nederlandse paradox (het hoge aantal Nederlandse Joodse slachtoffers terwijl de gemeenschap zo sterk geïntegreerd was) en geven aan dat uit het Cosel-onderzoek blijkt dat het aspect van het profiel van de Joodse bevolking (het sterk geassimileerd zijn en het Jiddisch en Pools niet-machtig zijn, het gebrek aan ervaring met vervolging, hun economisch profiel in de middenstand, als student of in intellectuele beroepen en het niet gewend zijn aan zware fysieke arbeid), zeker de overlevingskansen van de Cosel-Joden uit Nederland negatief beïnvloedde ten opzicht van de Joden uit Frankrijk en België. Tot slot brengen ze ook de verschillende manieren waarop het genocidale regime van de nazi's werkte in beeld. De slachtoffers vielen bij executie (de Holocaust met de kogel), ontbering, in de gaskamers en in slavernij (waaronder de dwangarbeid van de Cosel-Joden). Op die manier krijgt de lezer zowel bij de start als aan het einde van het boek een heldere houvast. Van Rens en Wilms geven het erg goed zelf aan: "Dit boek gaat vooral over de 9.600 mannen en jongens die in Cosel werden gescheiden van hun geliefden en met geweld uit de deportatietreinen werden gehaald." Ze werden eerst beroofd van hun families, mochten zolang ze economisch renderden verder leven en daarna wachtte hen de dood. "Men kan de transporten naar Cosel alleen begrijpen als zij worden gezien in een ruimere context", schrijven de auteurs. Hun keuze om het

onderwerp degelijk in te passen in het bredere kader van economische belangen en oorlogsvoering, naast een genocidaal regime, en vervolgens in zoveel details als mogelijk de trajecten van de slachtoffers uit Cosel te reconstrueren maakt van dit boek een echt overzichtswerk waar nog door velen naar zal teruggerepen worden die zich over deze thematiek buigen. Tenslotte schreven van Rens en Wilms dit boek niet alleen vanuit een wetenschappelijk, maar ook vanuit een moreel en ethisch doel, het herdenken van de slachtoffers die in Cosel uit de deportatietreinen gesleurd werden. Naast het oprichten van een gedenkzuil en monument op het goederenstation van Cosel, is dit boek zeker een manier om de nagedachtenis aan de slachtoffers in leven te houden. Ook daar kan het publiceren van een dergelijk uitgebreid onderzoeks- en naslagwerk toe bijdragen.

Veerle Vanden Daelen

MATTHEW G. STANARD

The Leopard, the Lion and the Cock. Colonial Memories and Monuments in Belgium

Leuven, University Press, 2019, 338 p.

Je kon er de afgelopen jaren niet naast kijken: het postkoloniale debat is *hot* in België. Of het nu door de Canvas-serie *Kinderen van de Kolonie*, de opening van het gerenoveerde *AfricaMuseum* in Tervuren of de installatie van de *Square Place Lumumba* aan de ingang van Matonge kwam, de discussie over het Belgische koloniale verleden had een prominente plek in het maatschappelijk debat. Te midden van deze soms verhitte discussies probeerde Matthias G. Stanard, professor moderne Europese geschiedenis aan Berry College, met zijn boek *The Leopard, the Lion, and the Cock* een overzicht te bieden van deze polemieken. Nadat hij eerder al *Selling the Congo: A History of European Pro-Empire Propaganda and the Making of Belgian Imperialism* publiceerde, nam hij nu de periode na de Congolese onafhankelijkheid onder handen. Een indrukwekkende en ambitieuze onderneming gezien de breedte van Stanards aanpak. Zowel literatuur, musea, koloniale verenigingen, film, politieke debatten en nog tal van andere thema's konden immers op zijn aandacht rekenen.